

## Nogle Breve og Skrivelser til Biskop Jørgen Hansen.

Ved Pastor **H. F. Petersen**, Flensborg.

Da den 74-aarige Biskop Stephan Tetens mod Slutningen af 1847 tog sin Afsked som Biskop over Als og Ærø efter 28 Aars Bispegerning, havde han benyttet sin Indflydelse paa Kong Christian VIII. til Fordel for Sognepræsten i Egen, Jørgen Hansen, der var født paa Als og kendt dér som kun faa. Kort Tid efter at Tetens havde forhandlet denne Sag med Kongen, dør denne den 20. Januar 1848, men allerede under 11. Februar udnævnes Hansen til Biskop. De kort efter udbrydende urolige Begivenheder tillod ikke, at han ventede med at overtage sit vigtige Embede til efter Bispevielsen (denne fandt først Sted 2. Paaskedag 1849); derfor tog han straks fat paa sin Bispegerning, der netop under de Forhold krævede stor administrativ Paapasselighed og Behændighed.

Om sin Bispetid fra 1848 til 1864 har Biskop Jørgen Hansen selv givet en udførlig historisk Fremstilling i sine »efterladte Optegnelser om sit Levnet og sit Forhold til Tidens Begivenheder«, som findes aftrykte i »Sønderjydske Aarbøger« for 1904 (1. Halvbind). I det følgende optrykkes som Supplement til nævnte Optegnelser nogle utrykte Breve og Skrivelser til Biskoppen, særlig under Treaarskrigen. De giver et klart Billede af Tidsforholdene og trænger ikke til

særlige Kommentarer; i Noterne har jeg derfor kun givet nogle faa orienterende Oplysninger og Henvisninger. De originale Breve findes i »Landsarkivet for Fyen« i Odense.

## A.

De under A grupperede Breve er foranledigede ved, at Præsterne Fr. Petersen i Notmark og H. P. Schlaikier i Adserballe samme Dag, som Kong Frederik VII. ankom til Sønderborg (6. April 1848), blev suspenderede fra deres Embeder — nærmest paa Grund af formodede Sympatier for Hertugen af Avgustenburg. Suspensionen skete mod Biskoppens Vidende og Ønske.<sup>1)</sup>

## 1.

Underskriveren af det første, ret uvigtige Brev var en Broder til Sognepræsten i Ulkebøl, H. W. Krog-Meyer.

Høiærværdige Hr. Biskop.

Jeg tager mig herved den Frihed at oversende Deres Høiærværdighed hoslagte Brev, som indeholder Minister Monrads Brev til Minister Bluhme samt nogle faa af denne tilføiede Ord. Hvad Deres Høiærværdighed alt havde sagt mig, angaaende Pastor Fangels Constitution og Sandsynligheden for, at vedkommende Præsters Suspension kun vilde blive af kort Varighed, — dette var i det Væsentlige hvad Minister Bluhme svarede mig, og jeg formoder derfor, at hans i Ministerens Brev tilføiede Bemærkninger ogsaa dreier sig herom.

Da i disse Dage Heste og Folk her idelig benyttes i det offentlige Tjeneste, har det næsten været en Umulighed for mig at opfylde hvad der var baade min Pligt og mit Ønske, at overbringe personligen indesluttede Brev;

<sup>1)</sup> se »Sønderj. Aarb.« 1904, S. 91 flg.

Deres Høiærværdighed bedes derfor undskylde, at jeg har tilladt mig at sende Dem det.

Ulkebølle d. 22de April 1848.

I dybeste Ærbødighed

Chr. Krog-Meyer.

[Paa den indlagte Billet stod med hastig henkastet Skrift:]

Forsaaavdt Vacancarien [?] paa Als skulde gjøre det nødvendigt efter Biskop Hansens Anskuelse at constituere nogen, vilde det maaske være rigtigt at tage Overbringeren (Krog-Meyer) heraf, der er nøie bekjændt paa Als og har paalidelig Familie, i særdeles Betragtning. Jeg anbefaler ham derfor til Deres Opmærksomhed.

Kbhvn. d. 13. April 1848.

Deres hengivne

D. G. Monrad.

[Tilføjet:] Denne Billet fra Kirke- og Undervisningsministeren medgives Overbringeren til Hr. Biskop Hansen, til Afbenyttelse saavdt fornødent.

Fredericia d. 18de April 1848.

C. Bluhme.

2.

[Officiel Skrivelse fra Kancelliet:]

Cancelliet har henvendt sig til det Kongelige Ministerium for Kirke- og Undervisningsvæsenet med Begjering om, at bemyndige Deres Høiærværdighed til at indtræde i en Commission, der skulde undersøge de suspendede Præsters, Petersens og Schlaikjers Forhold, hvorpaa Ministeriet har svaret, at Bemyndigelsen var meddelt Dem. Da imidlertid Commandanten paa Als,<sup>1)</sup> af Krigshensyn har fundet det nødvendigt, at sende bemeldte Præster bort fra Øen til Fyen, hvor allerede en Undersøgelses-Commission over samtlige fra Slesvig Bortfjernede,

---

<sup>1)</sup> Kammerherre Riegels, se »Sønderj. Aarb.« 1904, S. 89 og følgende Skrivelse.

er i Virksomhed, saa skulde Cancelliet nu kun tjenstligst bestaaende af Justitsraad Lassen og Auditeur Lunn, anmode Deres Høiærværdighed om, behageligst at ville meddele den nævnte Commission de Oplysninger, som den maatte begjære af Dem.

Det Kongelige Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie, den 25de Mai 1848.

C. Paulsen.<sup>1)</sup>

C. v. Rosen.

Hans Høiærværdighed

Herr J. Hansen, Biskop over Als og Ærø.

### 3.

[Officiel Skrivelse fra Kommandanten:]

Det er mig ubehageligt, at jeg i Forbindelse med Hr. Generalmajor von Hansen, tjenstlig maae opfordre Deres høivelbaarne Høiærværdighed til, ret alvorlig at betyde Hr. Pastor Ahlmann i Svenstrup, at — uden at ville træde personlige Meninger og Anskuelser over Begivenhederne for nær, — gives der dog en vis Forsigtighed i Ytringen, der navnlig for den geistlige Embedsmand, — i disse Tider, om saa meget meer bliver en Pligt at iagttage, som al løs Snak og løst henkastede Ytringer, alt for let indvirke paa de Ufornuftige — og kunde give Anledning til at den gode Aand — der har været, og fremdeles bør være Alsingernes Stolthed, — kunde tabe sig. — Ja slig Ubesindighed kan endog paaføre den Enkelte Ubehageligheder. Skulde Hr. Pastor Ahlmans Sympatier virkelig være meget tydske, saa bør han vide at bekæmpe dem, eller — ifølge Hr. Generalens bestemte Udtalelse, — fjernes fra Øen, hvor sligt under nuværende Forhold, ikke kan taales. —

Jeg tillader mig at vedlægge nogle Bilag, der igaar bleve glemte. —

Sønderborg-Linie-Gouvernementet, den 28de Juli 1848.

H. Riegels.

Deres høivelbaarne Høiærværdighed

Hr. Biskop Ridder Hansen.

---

<sup>1)</sup> Prof. Christian Paulsen, jfr. hans private Brev angaaende samme Sag nedenfor A. 8.



## 4.

[En Petition fra Adserballe:]

Allerærbødigst P. M.

Efterat vi nu have erholdt afgjort Vished for, at vor suspenderede Sognepræst, Pastor Schlaikjer, vedbliver at nære saadanne politiske Anskuelse, der staae i Strid med vore Følelser for Konge og Fædreland, kunne vi ikke længere have nogen Tillid til ham, og han vil, som en Følge heraf, ikke herefter kunne virke til Velsignelse iblandt os. Ligesom vi føle Trang til at udtale denne vor alvorlige Mening for Deres Høiærværdighed, tillade vi os at tilføje, at det er vort indstændige Ønske, at den Mand, der siden Pastor Schlaikjers Suspension har været constitueret Sognepræst for Atzerballig Menighed, maatte snarest muligt werde udnævnt til vor virkelige Præst. Vi behøve ikke vidtløftigen at begrunde dette vort Ønske, da Deres Høiærværdighed kjender Pastor Fangel for godt til, at De ikke skulde finde et saadant Ønske meget naturligt, det vil være tilstrækkeligt at anføre, at denne dygtige, retsindige og brave Præst har vundet Menighedens Agtelse og Tillid. Vi have nu det Haab, at Deres Høiærværdighed vil, som Kirkens Overhyrde, tage Dem af denne vigtige Sag, og hos høie Vedkommende kraftigen virke for vort Ønskes snarlige Opfyldelse, saa at den vante kirkelige Orden, der er af en saa velgjørende Indflydelse paa Menighedens kirkelige Sands, snart maatte vende tilbage.

Atzerballig Menighed anbefaler sig til Deres Høiærværdigheds Bevaagenhed og Gunst.

Atzerballig og Atzerballigskov d. 22de August 1848.

allerærbødigst

[følger 124 Underskrifter, lutter Mandsnavne, og følgende Bemærkning:]

Med Undtagelse af ganske enkelte Inderster i Atzerballigskov, der have været forhindrede i at underskrive, have alle Boelsmænd, Kaadnere og Inderster i hele Sognet, og desuden mange andre Familiefædre undertegnet foranstaaende ærbødigste Ansøgning.

J. Petersen                      Christian Møller  
Sognets Forstandere.

## 5.

## [Ministeriel Skrivelse:]

I behagelig Skrivelse af 8de d. M. har Deres Høiærværdighed hertil indberettet, at den ved allerhøiest Resolution 6te April d. A. suspenderede Sognepræst for Nottmark Menighed paa Als, Petersen, for Dem har gjort Paastand paa, paa ny at overtage Bestyrelsen af sit Embede, og i Anledning heraf har De andraget for dette Ministerium paa, at Hans Majestæts allerhøieste Resolution maatte udvirkes angaaende det Spørgsmaal, om bemeldte Sognepræst Petersen paa ny skal indsættes i sit Embede eller ikke.

Samtidig hermed har det Kongelig Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie underrettet Ministeriet om, at den Deputation, der fra Als har været afsendt her til Staden, iblandt flere Andragender til bemeldte Cancellie, ogsaa i de vedkommende Menigheders Navn har fremsat det Ønske, at der igjen maatte beskikkes 2 nye Sognepræster for bemeldte Nottmark Sogn og for Adserballig Sogn, istedetfor de suspenderede Præster, bemeldte Petersen og Sognepræst Schlaikjer, der ogsaa blev suspenderet ved bemeldte allerhøieste Resolution; — men saafremt dette Ønske ikke kunde opfyldes, at da hver af Menighederne maatte faae sin constituerede Præst, istedetfor at personel Capellan Fangel for Tiden er constitueret til at bestyre dem begge, saaledes at Fangel beholdt Nottmark, medens Deputationen for Adserballig Sogn har ønsket constitueret en af de trende ved den oprørske Regjering afsatte Præster i det Sundevitske, Provst Steffensen af Broager, Sognepræst Karstensen af Dybbøl eller Sognepræst Feilberg af Ulderup.

Endelig har Ministeriet modtaget Deres Høiærværdigheds behagelige Skrivelse af 14de d. M., hvori De med Hensyn til senere indtraadte Begivenheder og Omstændigheder, navnlig Sognepræst Petersens Bortviisning fra Als ved Øens Befolkning samt Forholdene i det Sundevitske har yttret den Formening, at det nu maaske kunde være raadeligt ikke at tage nogen Beslutning angaaende Suspensionens Ophævelse for de ovennævnte 2 Præster paa Als, forinden Forholdene nærmere oplyses og udviklesig. —

I Anledning heraf meddeles Deres Høiærværdighed til behagelig Efterretning og videre Foranstaltning, at Ministeriet under de forhaandenværende Omstændigheder finder det betænkeligt for Tiden at tage nogen Bestemmelse angaaende Ophævelsen af de ovennævnte Præsters Suspension og deres Gjenindsættelse i deres respective Embeder, og at Ministeriet derhos finder, at Billighed taler for, at der overensstemmende med de vedkommende Sognebeboeres subsidiaire Ønske constitueres een Præst til indtil videre at bestride det geistlige Embede i enhver af de paagjældende Menigheder, saaledes at Capellan Fangel alene beholder Bestyrelsen af Nottmark Sognekald, hvorimod det overlades til Deres Høiærværdighed at constituere en af de ovennævnte Præster fra det Sundevitske til at forestaae Adserballig Sognekald.<sup>1)</sup>

Sluttelig tilføjes, at Ministeriet i sin Tid har indledet Correspondance med den Kongelige Finantsdeputation i Anledning af Deres Høiærværdigheds behagelige Skrivelse af 14de Octbr. d. A. angaaende Godtgjørelse for bemeldte Capellan Fangel for hans Constitution i de omhandlede Embeder.

Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet d. 28. Novbr. 1848.

J. N. Madvig.

---

J. de Jonquières.

6.

[3 Breve fra ovennævnte Pastor H. C. C. Fangel:]

Søevang ved Nordborg, d. 12te Octbr. 1848.

Høiærværdige Herr Biskop Hansen,

R. af D.:

Ved min Ankomst til Søevang igaar forefandt jeg indlagte Brev, hvilket jeg hermed tager mig den ærbødige Frihed at tilstille Deres Høiærværdighed i Haab om at det vil interessere Dem og Deres at høre fra vor gl.: Biskop [Tetens]. Jeg sendte 1½ Ark tæt skreven Postpapir til

---

<sup>1)</sup> Det blev Pastor N. L. Feilberg fra Ullerup, jfr. ogsaa hans Breve A. 7.

ham d.: 6te October. Vi have Skarlagensfeber i Huset — hos min Vært — og paa mange Steder i Byen; men den er overalt i meget mild Grad. Provst Thomsen [Sognepræst i Nordborg og siden 1833 Provst for Als Nr. Herred] fik Deres Høiærværdigheds Brev iaftes, da han besøgte mig. Med venlige Hilsener fra mig og Mine til Bispinden undertegner jeg mig med særdeles Høiagtelse.

Deres Høiærværdigheds

ærbødigst hengivne

H. C. C. Fangel.

Søevang ved Nordborg, d. 13. October 1848.

Deres Høiærværdighed

vil erindre, da jeg sidst havde den Ære at tale med Dem, at jeg sagde, at jeg havde talt med Capitain Schlaikier angaaende Huusholdningen for i Vinter, og bedet ham om, desangaaende at tale med sin Broder. I denne Anledning har jeg med Dags Posten modtaget hoslagte Brev, hvilket jeg hermed tager mig den ærbødige Frihed at tilstille Deres Høiærværdighed og tillige anmode om, godhedsfuld, hvis Tiden tillader det, at give mig Underretning om: om Pastor Schlaikier ikke faaer Erstatning for mit Ophold i Præstegaarden; om han ikke er forpligtet til, hvis jeg vil blive der, at besøge en Kakkelvov; om jeg kan og maa tilstille ham en Afskrift af den til Deres Høiærværdighed indgivne Petition [se ovenfor aftrykte P. M.] Jeg har en Afskrift liggende. Brevet er skrevet i en Stemning, der vistnok i flere Henseender maa billiges, men i andre misbilliges. Hvorfor jeg ikke har villet og endnu ei vil til Notmark skal jeg ikke undlade at give ham Underretning om. Vidste jeg, at min Stilling der skulde vedvare for Vinteren, vilde jeg gjerne have min Familie enten til Atzerballig eller Notmark, hvor en passende Leilighed er at faae; men kan jeg ingen faae, agter jeg at indlogere mig hos Matthiesens, hvilket Deres Høiærværdighed ogsaa har billiget. Hvad mit Helbred angaaer, sporer jeg endnu ingen væsentlig Forandring; jeg holder mig stadig inde. Deres Høiærværdighed vil undskylde, at jeg besværer Dem med denne Epistel, men jeg vidste Ingen bedre at kunne raadføre mig med. Med ven-

lige Hilsener til Fru Bispinden fra mig og Marie, har jeg den Ære med uindskrænket Høiagtelse at undertegne mig

Deres Høiærværdigheds  
ærbødigst hengivne

H. C. C. Fangel.

Søevang ved Nordborg, d. 16. Oct. 1848.

Deres Høiærværdighed

modtage min ærbødigste Tak for det mig meddeelte Svar i Anledning af Pastor Schlaikiers Brev. Jeg agter i denne Uge at skrive ham til og tage en Gjenpart af mit Brev, som jeg vil tage mig den ærbødige Frihed at vise Deres Høiærværdighed. Ligesom det er Deres Anskuelse, at det er bedst, naar Alt kan afgjøres i Mindelighed, saaledes agter jeg at undgaae al Ubehagelighed med Hensyn til Kakkelovnen derved, at jeg ved min Tilbagekomst ikke tager Bolig i Atzerballig Præstegaard, men derimod hos Matthiesens. Dog kan og vil jeg ikke foretage mig dette Skridt, førend jeg har Deres Høiærværdigheds Samtykke, og jeg tager mig derfor den ærbødige Frihed at anmode Deres Høiærværdighed om at tilkjendegive mig Deres Mening. Jeg tillader mig at bemærke, at jeg ønsker noget Bestemt i Diæter om Dagen, og at jeg vilde accordere med M. hvis Deres Høiærværdighed saa synes; jeg er imidlertid tilfreds med i enhver Henseende, hvorledes De maatte finde det for godt. Medens Advocat Johansen var her som const. Herredsfoged, fik han dagligen 2 Specier, hvori hans Diæter vare regnede, og samme bleve ham udbetalte paa Amtsstuen. Jeg forlanger naturligviis ikke saadant Gehalt, men vel at det hidindtil antagne daglige Honorar maatte forhøies, da Vinteren, hvis jeg bliver i min Function, medfører forøget Arbeide. Hvis Deres Høiærværdighed godhedsfuld vil bæere mig med en Skrivelse i denne Anledning, tør jeg vel og bede om at faae at vide, om der er udnævnt en nye Regjeringscommission, da det interesserer mig meget. Om Gud vil, agter jeg i næste Uge at vende tilbage; min Hoste tager af, navnlig siden en stærk Snue er indtraadt, hvilken jeg antager er en gammel og tilbagetrængt [?], der vistnok har gjort min Forkjølelse saa langvarig. Man siger her, at [den suspen-

derede] Dr. Steffens [Nordborg] kommer tilbage, naar en Øiensygdøm er overvunden, som hidindtil har forhindret ham fra Reisen<sup>1)</sup>. Med venlige Hilsener til Fru Bispinden tegner jeg med uindskrænket Høiagtelse

Deres Høiærværdigheds

ærbødigst hengivne

H. C. C. Fangel.

Høivelbaarne, Høiærværdige

Herr Biskop Hansen

R. af D.

i Guderup.

7.

Nedenstaaende følger 3 Breve fra Ullerup-Præsten, N. L. Feilberg, der den 13/10 1848 var bleven afskediget fra sit Embede af den provisoriske slesvig-holstenske Regering, og hvis Eftermand var netop ovenfor omtalte Pastor Fr. Petersen, tidl. i Notmark. Petersen udnævntes den 3. Januar 1849 til Præst i Ullerup, hvorfor han i et Brev af 5/1 meddeler Biskop Hansen, at han giver Afkald paa Embedet i Notmark.<sup>2)</sup>

Kjøbenhavn 1ste Mai 1849.

Høiærværdige kjære Hr. Biskop!

Jeg fik idag over Odense et Brev fra Provst Stephensens af 27de f. M. Han siger, jeg har efter Deres til ham yttrede Mening ikke opfattet min Stilling paa Als rigtig, naar jeg uden Videre er reist derfra, og at denne Adfærd kan have skadelige Følger for mig, dersom Herredspræster eller Menighed optræder klagende mod mig. Det ville de vistnok ikke gjøre, og ialfald vilde Deres Høiærværdighed foreløbig afvende den mulige Skade for mig af den stedfundne Misforstaaelse. Jeg veed jo, hvor lidet tilbøielig De er til at betragte Andres Handlinger fra

<sup>1)</sup> Han døde i Begyndelsen af 1849.

<sup>2)</sup> Sønderj. Aarb. 1904, S. 96.

Skyggesiden. Dog er det maaskee at regne mig til Last at jeg ikke strax efter at have bragt min Familie til Odense tilskrev min Biskop en Anmeldelse angaaende min Bortreise og indhentede Deres Tilladelse til under de stedfindende Omstændigheder at blive i nogen Tid borte fra Als, en Forsømmelse, for hvilken jeg haaber Deres Tilgivelse med Hensyn til mine forviklede private Forhold og Familieanliggender. Sagen forholder sig saaledes. I Vinter mærkede jeg, at mit Helbred var meget svækket.<sup>1)</sup> Det faldt mig vanskeligt at besørge mit Embede, indtil Konfirmation var afholdt i Adserballe. Derefter maatte jeg give mig under en Læges Behandling, medicinere og i længere Tid afholde mig fra Prædiken som fra Kulde og raa Luft, da mit altid svage Bryst var stærkt angrebet. Med Karstensens Bistand skulde efter Deres Yttring til mig Embedet i Ads. besørges; men K. blev Feltpræst<sup>2)</sup> og Deres Høiærværdighed reiste bort. Saa anmeldte jeg Sagen for Provsten, som fandt sig beføiet til at beordre Vakance-Prædikener af Herredspræsterne paa samme Tid, som jeg hver Dag ventede at skulle finde Adgangen aabnet til Ulderup. Dette Haab slog feil. Imidlertid følte jeg mig ikke stærk nok til at overtage den ved sin Fjernhed besværlige Tjeneste i Adserballe, ikke heller den mig tilbudte Felttjeneste, hvorimod jeg mente som Rekonvalescent at kunne anvende nogle Uger paa Ordningen af mine Familieanliggender, efterat den mildere Aarstid var begyndt med godt Veir. Det var min Agt at samle min adspredte Familie i Odense under min derboende Svogers Kjøbmand Petersens Tilsyn. Det lykkedes mig ogsaa at faae det i saa Henseende Fornødne anordnet ved at forskaffe min Kone med Pige og to Børn Kost og Logi hos een Familie, vore Børns Lærerinde med tre Børn, en anden.

Imidlertid var Adserballe besat i Begyndelsen af April med en ny Præst,<sup>3)</sup> saa jeg ikke kunde vente atter

<sup>1)</sup> Jfr. Sønnen, Pastor H. F. Feilbergs Omtale herom i Sønderj. Aarb. 1923, S. 233.

<sup>2)</sup> Jfr. Sønderj. Aarb. 1923, S. 302.

<sup>3)</sup> Den senere Præst i Varnæs, Henrik Roth. Allerede 1850 blev han afløst af Herman Bangs Fader, Frederik Ludvig Bang.

der at finde en Virkekreds, og jeg fandt derfor ingen Betænelighed ved at fremdeles beskæftige mig med private Anliggender og opsætte min paatænkte Tilbagereise til Als. Saaledes befinder jeg mig nu i Kjøbenhavn, hvor jeg allerede har været saa heldig at finde en god Plads hos en Søn, der iaar skal dimitteres fra Ribe. Hvorvel jeg endnu, om det kan lade sig gjøre, har adskillige Ting at besørge i Jylland, deels angaaende en yngre Søn, der af Lægen er taget ud af Latinskolen i Ribe for Svaghed og sendt paa Landet, deels angaaende Naadensaars-Mellemværende med min Eftermand i Vestervedsted og min Formands Enke paa Endrupholm, Fru Mejer fra Ulderup, Sager som ikke let kunne afgjøres skriftlig: saa kunne disse Sager nok taale Opsættelse, maaskee ogsaa Reisen til de Egne er umulig, og jeg er rede til at indfinde mig paa Als, hvis Deres Høiærværdighed endnu har Brug for min Tjeneste i Adserballe. Mit Opholdssted er i Nyhavn Nr. 279 hos Md. C. Købke. Her er ikke noget politisk Nyt, og jeg slutter derfor min Skrivelse, idet jeg anbefaler mig til Deres Høiærværdighed og bevidner Dem min uskrømte Høiagtelse og Hengivenhed.

Ærbødigst

N. L. Feilberg.

I Fortsættelse af min Skrivelse med Gaarsposten undlader jeg ikke at tilmelde Deres Høiærværdighed, at jeg idag under en Samtale med Kultusministeren, foranlediget ved dennes Spørgsmaal, om jeg fremdeles vilde lade mig konstituere for en Mand, der kunde findes villig til for en Tid at omskifte sit Landsbykald med en Feltpræsts Tjeneste, har svaret ham, at jeg ikke havde Noget at indvende imod at blive konstitueret som Landsbypræst, »men var endnu ikke løst af Deres Høiærværdighed fra min Forpligtelse til at besørge Præste-Embedet i Adserballig«.

Hvorvel det nu lod til paa Ministerens Tale, at hans Ytring kun sigtede til en ubestemt Mulighed, saa beder jeg Dem dog for en Sikkerheds Skyld om et Par Linier, ogsaa i det Tilfælde, at De ikke længer bruger min ringe Tjeneste i Adserballig. — Skulde derimod den nye Præst endnu i længere Tid være forhindret fra at tiltræde Adserballig Sognekald, saa min Nærværelse ønskes, vil jeg uop-



holdelig indfinde mig, saasnart Deres Høiærværdighed er saa god at tilkjendegive mig Deres Villie desangaaende; thi Aarstiden og mit Helbred kan nu 'ikke være mig til Hinder i at fungere.

Nyhavn 279, 1ste Sal d. 2den Mai 1849.

Ærbødigst

N. L. Feilberg.

Nyhavn Nr. 279 d. 16de Mai 1849.

Jeg maa ikke undlade at takke Deres Høiærværdighed for Deres oplysende og beroligende Skrivelse af 8de Mai. Schlaikjers Entledigelse ansaa jeg rigtignok som den naturlige Grændse for min midlertidige Constitution, og derfor syntes jeg det var i sin Orden, naar Herredspræsterne ansattes til Embedets Besørgelse i Adserballe under min Sygdom i den sidste Halvdel af de 12 Vakance-Uger, efter at jeg, som jeg meente, havde besørgt Herredspræsternes Arbeide i den første Halvdeel. Jeg forstod derfor ikke rigtig dengang, hvorfor Deres Høiærv. heller vilde have Karstensen end Herredspræsterne til at prædike i Adserballe.

Nu beder jeg Dem, overensstemmende med Deres Anskuelse, hvis Rigtighed er mig indlysende, at betragte mig som »fraværende med Biskoppens Tilladelse« paa Grund af Familieanliggender. Menigheden vil ikke let paa denne Aarstid finde sig foranlediget til Besværing, og af Dhrr. Præster tør jeg haabe Tilgivelse for den Maade, hvorpaa de ere bragte til at forrette et Arbeide, hvis Udførelse kun skulde være begjært af mig og som en Tjeneste mod mig.

For snarest mulig at raade Bod paa det forviklede Forhold havde jeg gjerne strax efter Modtagelsen af Deres Brev begivet mig til Als, gjort min Visit hos mine Herrer Embedsbrødre og hurtig overtaget mit Embede — uagtet Deres Ytring: »Saalænge der ikke fra Eftermanden kommer nærmere Efterretning, finder jeg det ikke nødvendigt at De kommer her«. Men Familie-Anliggender blev atter en Anstødssteen for denne Beslutnings hurtige Udførelse; thi samme Dag, jeg modtog Deres Brev, nemlig forrige Torsdag blev en Enke efter min Kones afdøde Broder (Maler Købke), som ogsaa for Tiden opholdt

sig her i Huset hos vor fælles Svigermoder, meget syg af indvortes Betændelse, døde igaar og skulde begraves paa Mandag. Af Hensyn til den Syge, til min gamle Svigermoder og de to smaa forældreløse Børn, for hvis Fremtid der nu skal træffes Foranstaltninger, synes jeg det var rigtigst at opsætte min Hjemreise til Als, siden jeg nu dog havde ordentlig Tilladelse til at blive borte; jeg er nemlig en af de nærmeste mandlige Slægtninger her paa Stedet i denne Tid, da Krigen fjerner saamange Mænd fra Hovedstaden.

Biskop T e t e n s havde jeg den Fornøjelse at hilse paa i hans Huus for nogle Dage siden. Jeg fandt ham den Dag ved taalelig Helbred og blev meget indtagen af hans Personlighed. Igaar stod jeg Fadder i Gjentofte-Kirke til en Broderdatter, som holdtes over Daaben af Deres Høiærværdigheds Kusine Frue P o l d e r. Mit Helbred er desværre endnu saare vaklende saa jeg især Morgen og Aften maa holde mig forsigtig inde, da mit Bryst ellers angribes og Hosten indfinder sig paany; men her blæser ogsaa meest en kold og skarp Østenvind.

Deres med Høiagtelse hengivne

N. L. Feilberg.

Høiærværdige Hr. Biskop Hansen, Ridder.

8.

[Privatbrev fra Prof. Chr. Paulsen:]

Kjøbenhavn, den 11. Juli 1848.

Høistærede Ven

Høiærværdige Biskop!

Jeg takker Dem for Deres mig som altid kjærkomne Brev og finder at vi, som sædvanligt, i det Væsentlige stemme overeens. Vilde vor Regjering strax gaaet ind paa en Deling af vort Slesvig, saa kunde vi for længe siden have faaet Fred, men det vil man nødigen; ogsaa vanskeliggjør Preussens og Tydsklands opløste Tilstand bestemte Overenskomster. Ved en Central Magts Skabelse bliver nu maaskee en Afsluttelse muelig, og man venter den dagligen. Men netop for denne Uvisheds Skyld vilde jeg opætte mit Svar til Dem, og bad igaar Pastor Krogh Meier om at sige Dem det, ligesom at tale med Dem

om Carstensens Stilling. Alligevel skriver jeg nu idag i et andet. Anliggende.

Ved de mange Hæftelser og Bortførelser af Slesvigske Embedsmænd og Indbyggere ere der opstaaede Vanskeligheder for Cancelliet, som næsten er uovervindelige.<sup>1)</sup> De fleste af disse Personer have nemlig ikke gjort sig skyldige i en bestemt Forseelse eller Forbrydelse, hvorfor de ville kunne straffes, men de have alligevel viist et Sindelag og en Handlemaade, som gjør det umueligt, at de vende tilbage og indtage deres forrige Embedsstilling. Dette er ogsaa Tilfældet med de to Alsingske Præster Petersen og Schlaikier.

En lang Undersøgelse, som dog under de nuværende Forhold næsten er umuelig at tilendebringe, kunde maa-ske føre saa vidt, at de fik deres Afsked, men det var ønskeligt, om Hovedhensigten, at fjerne dem fra Als, kunde opnaaes paa en lettere Maade.

Ifald de nævnte Præster selv ansøgte om deres Afsked fra deres nu havende Kald, saa vilde de sandsynligten faae Vartpenge og Udsigt til Ansættelse i en anden Deel af Landet, hvor deres Sindelag ikke vilde komme i Modstrid med Folkestemningen.

Skulde De, som Biskop ville give dem det Raad og kunde De bevæge dem dertil, saa vilde derved for alle Dele være vundet meget. Vedkommende kunde reise hvorhen de vilde, og paa Als kunde der ansættes nye Præster i deres Sted, som vare mere samstemmende med Folket og Regjeringen. — Præsterne ere vel endnu i Faaborg.

Vil De sige til Pastor Krog Meier, at det gjør os ondt, at General Hansen paa vor Forespørgsel har erklæret sig ugunstigt, med Hensyn til Forpagter Diecks Tilbagekomst; det kommer nu an paa om Krog Meier mundtligen kan udrette noget.

Det er os kjært, at Folkeraadsvalgene have faaet det heldige Udfald, saa at vel ingen Samfundsklasse er bleven stødt. Med det første skal Folkeraadet faae Noget at bestille.

Lev ret vel. Anbefal mig til Deres Frue og Kammer-

---

1) Jfr. Sønderj. Aarb. 1904, S. 95, 120 og 128.

herre Riegels, som jeg kjender ligesom De, og bedømmer paa samme Maade.

Deres hengivenste

C. Paulsen.

Til

Deres Høiærværdighed

Herr Biskop Hansen.

[Seglet: omkring det danske Rigsvaaben: »Der Königl. Schl. Holst. Lauenb. Cancelløy Siegel«.]

9.

[Brev fra Dr. phil. P. Hansen:]<sup>1)</sup>

Hs. Høiærværdighed Herr Biskop Hansen, R. a. D.

Da jeg hører, at Atzerballig Præstekald er blevet vacant ved Pastor Karstensens Tilbagekomst til Dyppel, saa tager jeg mig den ærbødige Frihed at henvende mig til Deres Høiærværdighed, stolende paa den Høie Velvillie og Venlighed, De har beviist mig ved andre Leiligheder. Min Stilling her som Katechet ved St. Petri Tydske Kirke har deri sin slemme Skyggeside, at man ikke kan leve af dette Embedes altfor ringe Indtægter, og følgelig maa gjøre Gjæld, hvilket altid, men især under nuværende Tidsforhold føles som saare besværligt og vanskeligt. Jeg har aarligen ikke mere end 300 Rgsbdlr., medens jeg ved den tarveligste Levemaade naturligviis her i Kjøbenhavn ikke kan leve under 500 Dlr. Det saaledes opstaaede Deficit skal dækkes ved Privatinformationer, men dette er højst vanskeligt, fordi Katechetens kirkelige Forretningstid er om Formiddagen omtrent til Kl. 3 om Eftermiddagen, og netop denne Tid af Dagen er Skoletiden for alle Skoler i Kjøbenhavn. Jeg kan altsaa ikke paatage mig Timer i Skolerne, da jeg ikke veed, hvilke Timer om Formiddagen ville op-

<sup>1)</sup> P. Hansen, født i Flensborg 1817, udnævntes i Juni 1850 til Sognepræst i Bov og ægtede 11. December s. A. en Datter af Superintendent Asschenfeldt i Flensborg. En Søn af dette Ægteskab er den kendte Pastor Asschenfeldt-Hansen (f. 1856).

fyldes med kirkelige Forretninger. Jeg er saa lidet Herre over min Formiddagstid, at selv de 6 Timer ugentlig, som jeg ifølge Katechetembedet skal give i een af vore Skoler, undertiden forstyrres ved kirkelige Forretninger. At faae Informationer om Aftenen er her i Kjøbenhavn ikke let mueligt. Jeg har derfor (for at undgaae at gjøre Gjæld) søgt i Slesvig under Landsforvaltningen<sup>1)</sup>, og anført min Anciennitet som 8-aarig Candidat, min Character i theologisk Embedsexamen i Slesvig »II. mit rühmlicher Auszeichnung«, i Promotionsexamen »Magna cum laude«, min Stilling som Kapellan i Tyrstrup og Hjerndrup ved Christiansfeld i Aarene 1847, 48 og 49, hvorfra jeg blev fordreven paa Grund af min Kamp og Renitents mod Oprøret; det er ikke ubetydelige Tab, jeg har lidt under disse Forfølgelser, ved Landflygtighed o. s. v. Men Forholdene der paa Slesvigs Fastland ere jo saa forviklede, at der, som jeg hører fra Justitsraad Bagger, der under Conferensraad Dumreicher har med de geistlige Sager at bestille, aldeles ingen Udsigter er til Ansættelse for mig, og at han ligefrem raader mig til ikke at søge i Slesvig, men at holde mig til Als, Jylland og Øerne. Dette vilde jeg nu gjerne gjøre, omendskjønt jeg nok veed, hvor vanskeligt ogsaa dette er, hvis jeg ikke kan formaae Deres Høiærværdighed til at interessere Dem for mig. Deres Høie Velvillie mod mig er mig en Haabets Stjerne, jeg har derfor vovet at bede om Deres Indflydelse og Gunst, saasnart jeg erfarede Vacantsen og endnu førend jeg har faaet at vide hvorledes det ovennævnte Kald, og af hvilken Autoritet det vil besættes. Idet jeg stiller mig under Herr Biskoppens Beskyttelse, anbefaler sig til Deres Høie Godhed

underdanig

Deres ærbødigste

P. Hansen, Dr. phil.,

Katechet ved St. Petri Tydske Kirke.

Adr.: Lille Larsleistræde No. 148.

<sup>1)</sup> Fra August 1849 til Juli 1850 styredes Slesvig af en Bestyrelseskommission (»Landesverwaltung«) for Slesvig paa 3 Medlemmer: Danskeren F. F. Tillisch, Tyskeren Eulenburg og Englænderen Hodge. Om dette Tidsafsnit se P. Lauridsens Afhandling »Mellem Slagene 1849—50«, Sønderj. Aarb. 1899—1900 (ogsaa Særtryk).

Jeg tillader mig at gratulere Deres Høiærværdighed og Deres Høitærede Familie til et i alle Henseender glædeligt og af Gud rigt velsignet Nytaar.

Kjøbenhavn, d. 28. Decbr. 1849.

B.

[2 Privatbreve fra Gehejmerraad F. F. Tillisch:]<sup>1)</sup>

Deres Høiærværdighed

beder jeg ganske confidentielt at meddele mig Underretning om, hvorvidt De maatte finde Anledning til iblandt Præsterne og Skolelærerne eller andre Mænd paa Als at anbefale Nogen til Hs. Majestæts særdeles Opmærksomhed med Hensyn til loyalt Sindelag, eller Opoffrelse for Fædrelandet under Krigen. Skulde der være nogle Mænd, som De i denne Anledning maatte finde værdige til en Anerkiendelse, da beder jeg Dem snarest muligt derom at underrette mig og derfor tillige at opgive mig fuldstændig Underretning om deres merita, deres Stilling, Bopæl og deres fulde For- og Familie-Navn. Det Hele bliver naturligvis ganske entre nous. — Lev vel!

Flensborg, den 15. Decbr. 1849.

Med særdeles Agtelse

Deres ærbødigste

F. Tillisch.

Høiærværdige

Herr Biskop Hansen,

Ridder af Dannebrog.

Deres Høiærværdighed.

Under 15de d. M. tillod jeg mig at tilskrive Dem saaledes:

»Deres Høiærværdighed beder jeg — — — — —

— — — — —

— — — — — ganske entre nous. —«

Da jeg endnu ikke har faaet noget Svar herpaa, frygter jeg, at mit Brev ikke er kommen Dem tilhænde, og da

<sup>1)</sup> 11/7 1850 udnævntes Tillisch til overordentlig Regeeringskommissær.

det er mig om at giøre snart at faae Deres Høiærværdigheds Mening i den omskrevne Sag at vide, tillader jeg mig herved at gjentage den ovenstaaende Anmodning. — Jeg benytter Leiligheden til for Dem at nævne nogle Mænd, som fra anden Haand ere anbefalede, og beder Dem at sige mig Deres Mening om dem, nemlig: Tingskriver i Nübel Herred Sør. Fr. Sørensen; forhenværende Borgermester Ravn; Raadmand Christiansen; Tingskriver Pet. Jepsen af Rinkenise; Kiøbmand H. C. Hansen Gyntherson i Sønderborg; Pastor Krog-Meyer i Ulkebøll; Boelsmændene Christen Bonde, Kennrik Erichsen og Jørgen Asmussen i Mels; Skipper Hansen i Nordborg; Forstander Nielsen af Jestrup; Cantor og Skolelærer Grimm i Sønderborg; forhenværende Stænderdeputeret Bonfeldt; Synsmand Chr. Jørgensen Duus i Skovbye, Sønderborg Amts Sønderherred; Synsmand Jørgen Lauritzen i Mels; Synsmand Peter Alexandersen i Satrup; Pastor Holger Fangel i Oxbølle; Pastor Boesen i Fjelstrup; Stænderdeputeret Bladt paa Tandsgaard. — Nogle af disse Mænd kiender Deres Høiærværdighed vistnok, og forsaavidt dette er Tilfældet, vilde det være mig meget kiært at høre Deres Mening om dem; men jeg beder Dem om snarest muligt Svar, og om at Sagen bliver imellem os. — Lev vel! og glædeligt Nytaar!

Flensborg, den 30te Decbr. 1849.

Med særdeles Agtelse

Deres Høiærværdigheds ærbødigste

F. Tillisch.

[Segl: »Landes Verwaltung für das Herzogthum Schleswig.«]

C.

[Ministeriel Skrivelse:]

Det Kongelige Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie har henledet Ministeriets Opmærksomhed paa, at der allerede i en Række af Aar har i flere af Hertugdøm-

met Slesvigs Skoler været benyttet Læsebøger, hvis Indhold gaaer ud paa at stemme de Unges Gemytter ugunstigt for den bestaaende danske Statsforbindelse, idet de udbrede Læren om en Stat Slesvigholsteen, der kun tilfældig og forbigaaende skulde være forbunden med Kongeriget Danmark, og idet bemeldte Cancellie i denne Henseende navnlig har udnævnt en Geographie af Dethlefsen og Hertugdømmets Slesvigs Historie af Bremer, har Cancelliet gjort opmærksom paa Nødvendigheden af, at der for Fremtiden føres et strengere Tilsyn med de Bøger, som anvendes i Skolerne.

I denne Anledning skulde Ministeriet tjenstlig anmode Deres Høiærværdighed om behageligen at ville indhente Beretning fra samtlige Præster eller Skolecommissioner i Deres Embedsdistrict om de Bøger, som benyttes i Skolerne, og forventer Ministeriet disse Beretninger hertil indsendte, ledsagede af Deres behagelige Ytringer.

Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet,  
den 16de Maj 1848.

D. G. Monrad.

\_\_\_\_\_  
Bruun.  
Fm.

Til  
Biskoppen over Als og Ærøe.

